

Miért épp kerek?

Hogyan kerülhetünk a tárgyi kultúrán keresztül közelebb a bronzkori ember gondolkodásához?

P. FISCHL KLÁRA

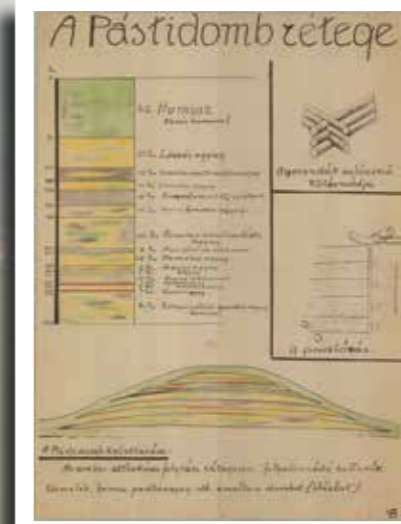
A Kárpát-medencében a Kr. e. 2300 és 1500 között élt emberek, embercsoportok életéről csak a hátrahagyott anyagi kultúrájuk töredékén keresztül szerezhettünk tudomást. Nem ismerjük nyelvüket, nincsenek róluk írásos források, nem tudhatjuk neveiket vagy isteneik nevét. Az anyagi kultúrán keresztül bizonyos szinten azonban van lehetőség közelebb kerülni mindennapjaikhoz, társadalmuk belső felépítéséhez, sőt gondolataik egy részéhez is. Azért, hogy egyszerűbb legyen beszélni róluk, a kutatás bevezette a *régészeti kultúra* fogalmát, melynek segítségével tárgyaik formai hasonlóságán, temetkezési szokásaik egységességén, települési szabályszerűségeiken keresztül mesterséges egységeket hoztunk létre. Azt, hogy ezek az egységek, kultúrák milyen viszonyban voltak az egykori közösségek önmagukról alkotott képével, igen nehéz megmondani. A régészeti kultúrák fantáziáit gyakran egy híres vagy elsőként felfedezett lelőhelyről, esetleg az általuk használt tárgyak jellemző formájáról vagy díszítéséről kapják.

A fent említett időszakban egy-egy fontos lelőhelyről elnevezett kultúra, az úgynevezett hatvani és a füzesabonyi kultúrák a Kárpát-medencei bronzkor meghatározó szereplőivé váltak, lényegében egy időben a Trójában feltárt III–VI. városok létezésével, s megelőzve a műkénéi civilizáció felvirágzását.

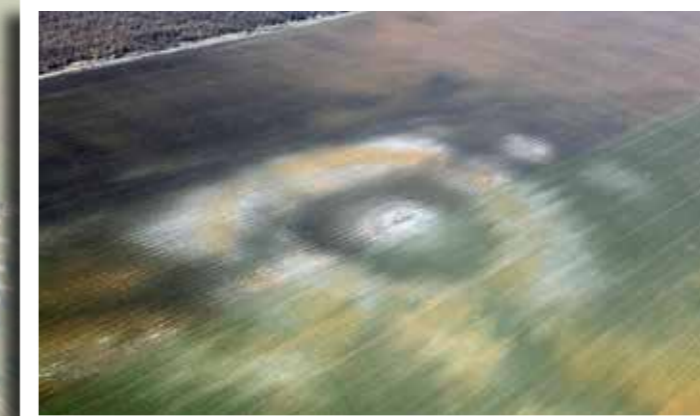
E kultúrák egyik jellegzetessége, hogy lakódombokat, úgynevezett tell településeket hoznak létre. Ez a települési forma elsősorban a Közel-Keletre és a mediterrán világra jellemző, elterjedésének északi határa pedig a Kárpát-medence. A házak favázas felmenő falait sárral tapasztják be. Ez a sárréteg a házak pusztulása során kiéghet. Ezt a kiégett agyagtapasztást paticsnak nevezzük. Az épületeket pusztulásukat követően az előző ház maradványainak elegyengetése után azonos helyen építik fel. Így az egymás felett álló épületek romjai lassan mesterséges dombot hoznak létre. Az éppen álló épület az elődei ledőlt falain, lecsúszott padlóján és a benne maradt használati tárgyakon található. A lakótér tehát nem horizontálisan, hanem vertikálisan növekszik. Az így létrejött lakódombok akár 4 méter magasak is lehetnek, és többnyire megőrzik számunkra a bronzkori házak építészeti technikáját, a mindennapi élet tárgyait, az egykori ételek maradványait, a napi tevékenységek (élelmiszer-előállítás, szövés-fonás, kő- vagy agancseszköz-készítés, fémöntés) nyomait. A tell típusú települések meghatározó elemei a tájnak, hiszen messzi-

A borsodivánkai tell település metszetalának fényképe (fotó: P. Fischl Klára)

Mezőcsát-Pástidomb metszetalánja (akvarell: Megay Géza)

Az emődi tell légi felvétele (fotó: Cívertán Bt.)

ről látható magas dombok, melyeket számos esetben a későbbi kor embere is használt temetkezéshelyül, templomok emelésére, esetleg határjelként.

Egyes elképzelések szerint a bronzkori közösségek is pont azért alakították úgy életterületüket, hogy felfelé emelkedjenek, hogy a környező lakók számára jelezhessék létüket a tájban. Más elképzelések szerint az őskőhöz való ragaszkodás volt az az ok,

amiért mindig azonos helyen álltak az épületek. Egyes esetekben azonban a rendelkezésre álló száraz terület határozta meg a település kialakításának ilyen módját.

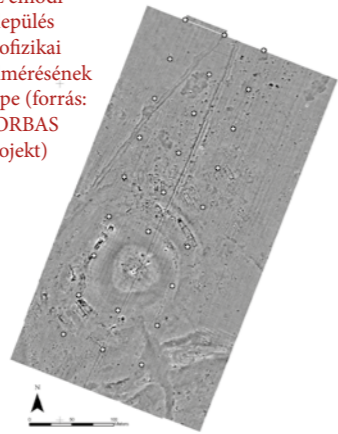
Ha madártávlatból nézzük a dél-borsodi síkság tell vagy tell jellegű településeit, megfigyelhetjük, hogy az egykor itt élt emberek a maitól eltérően alakították lakóhelyüket. A települések kör alakúak. Az egykori településekről készült légi felvételeken látszó világosszürke foltok az egykor intenzíven lakott zóna kémiai módon módosult talaját mutatják számunkra. A belső, kör alakú teret minden esetben egy nagy és széles árok veszi körül, mely akár 6 méter mély és 20 méter széles is lehetett – a légi felvételeken ezt sötét, gyűrű alakú sáv jelzi. Ezt egy hasonlóan intenzíven használt gyűrű veszi körül, ami több esetben lóhere alakúan tagolt. Néhány olyan példánk is van, ahol ezen a gyűrűn kívül koncentrikus kör alakban kisebb intenzívebb lakófoltok is kimutathatók.

A bronzkori települések terepbejárással, felszíni leletgyűjtéssel történő vizsgálata során azonban a világos, intenzív használatra

Tard-Tatárdomb lelőhely szisztematikus felszíni leletgyűjtése (fotó: P. Fischl Klára)

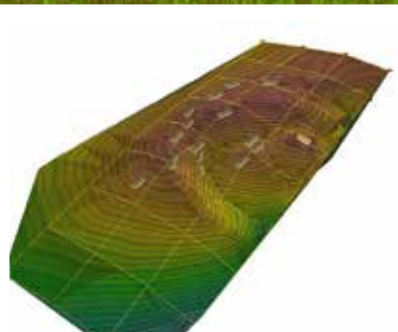

Az emódi település geofizikai felmérésének képe (forrás: BORBAS projekt)

A geofizika a Föld mérhető fizikai tulajdonságaival foglalkozó tudomány. A régészeti objektumok keletkezésük során megváltoztatják környezetük fizikai tulajdonságait, mely eltéréseket, anomáliákat műszeres vizsgálattal mérni lehet. A régészeti gyakorlatban a talaj elektromos, elektromágneses (radar) vagy mágneses tulajdonságait mérik. A mérések képpé alakított eredménye értékelhető a régészeti kutatásban.

A kognitív régészet a múlt gondolatvilágának anyagi maradványokból történő vizsgálatával foglalkozik. Elsősorban a ránk maradt szimbólumokként értelmezhető jelek széles tárháza alapján az egykori egyének és közösségek kognitív térképének rekonstrukciójával és megértésével foglalkozik.

Tard-Tatárdomb domborzatmodellje a geofizikai felmérés során azonosítható házak modellezésével (készítette: Honti Szabolcs)

A viski ház az ungvári skanzenben (forrás: karpataljalap.net)

Pálinkalepárló készülék rekonstrukciós rajza

utaló foltokon kívül is található nagy mennyiségű leletanyag. Ugyanezeknek a területeknek a geofizikai vizsgálatai pedig azt az eredményt hozták, hogy a világosszürke foltok területén házak álltak.

Az árkon belül 2 sorban 4-6 ház is volt, az árkon kívül pedig több esetben kimutatható volt 2 sornyi, hosszanti falával a kör ívéhez érintőlegesen kapcsolódó épület. Az épületekkel jellemezhető lakóterén kívül gödrök sokaságát jelezték a mágneses anomáliák. Vagyis az egykor itt élt emberek életüket egy többszörös, koncentrikus körszisztémához igazították.

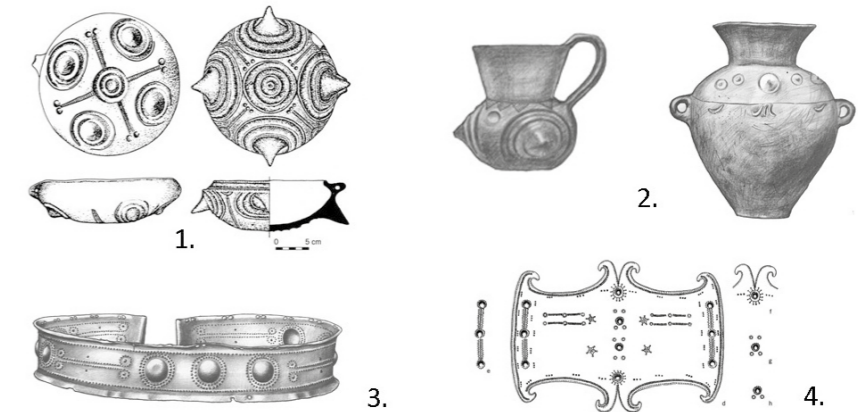
A házak 1 vagy 2 osztatú, agyaggal döngölt padlójú, paticsfalú épületek voltak a feltárások tanúságai szerint. A mai skanzenekben található népi építészet egyes emlékei ugyanilyen módon készültek. Szerencsés esetben az épületek belső berendezése is ránk marad. Így ismerjük a bronzkoriak hordozható tűzhelyeit, szűrőedényeit, tálalókészleteit, pálinkafőző edényeit, lószerszámait, játékaikat. Bár a bronzkorban járunk, ebben az időszakban még nem általános a bronz használata a háztartásokban. Többnyire ékszerek, kisebb török, rang- vagy presztízsjelző tárgyak készülnek bronzból, de a mindennapok szintjén a háztartási eszközök még kőből vannak.

A díszített kerámia, illetve néhány presztízsjelző tárgy vizsgálata során feltűnt, hogy azok díszítőmotívum-kincsében is megjelenik a kör, a koncentrikus kör, illetve annak egy spirális változata. Mivel az élet számos területén ragaszkodtak ehhez a formához: így tervezték meg a településeiket, így díszítették ruházatukat és fegyvereiket, a motívumnak – nagy valószínűség szerint – szimbolikus jelentése lehetett az egykor itt élt

emberek számára. Ez a jelentéstartalom nem biztos, hogy megfejtendő, a szimbólum ismétlődése az élet eltérő síkjain, különböző hordozóanyagokon azonban valószínűsíthető, hogy az egykori gondolkodásmód, világkép egyik igen fontos elemét sikerült azonosítanunk. 100-500 évvel későbbi példák alapján esetleg ez a koncentrikus kör minta akár a napot is jelentheti, de ebből az időszakból még nincs konkrét bizonyítékunk erre.

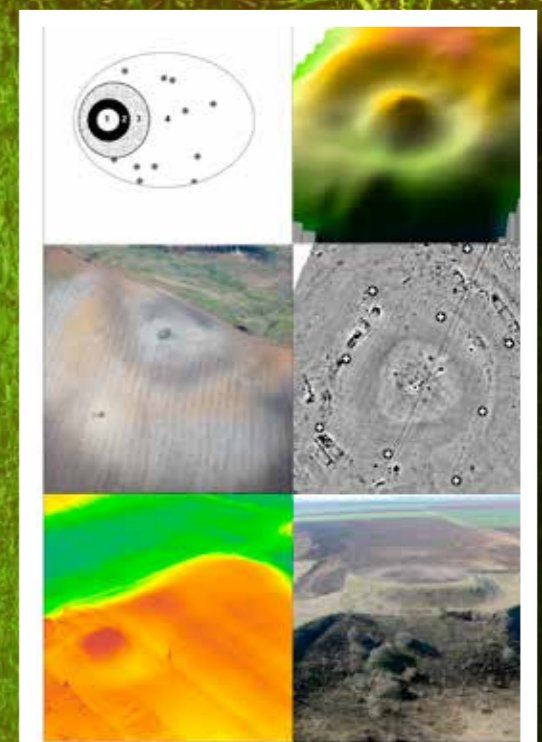
A település képeinek ilyen alakzatban történő kialakításához azonban már a település alapításakor meg kellett lennie az alaprajzi képnek az ott élő emberek fejében, az alapítási rítusok során feltehetően kijelölték az egyes övezetek helyét, és nagy idő- és energiabefektetéssel kialakították a belső zónahatárokat, többek között a nagy árkot. Sajnos jelenlegi ismereteink alapján nem tudjuk, hogy az árkon belüli és kívüli lakóövezet miben különbözött egymástól. Az előkerült régészeti leletanyag, illetve a házak mérete, építési módja és struktúrája azonos a két zónában. Kézenfekvőnek tűnhet a vezető réteg jól védhető belső lakóövezetként értelmezni ezen települések központját, ez azonban nem bizonyított. Az árkon belüli rész mérete a legtöbb esetben 0,5 hektár vagy annál kisebb terület, ahol az említett háztípusból általában csak 4 fér el egymás mellett. Az árkok védelmi funkciója ellen szól, hogy a belőlük kitermelt földből nem építettek nagy sáncot, hanem elplanírozták azt az árok külső szélén. Az árkon kívüli területen épült meg azután a külső lakóöv. Az árkoknak tehát más funkciója is lehetett, nem feltétlenül csak a védelem.

Mindez azt mutatja, hogy a koncentrikus körös szerkezet alapvetően meghatározta a lakóhely kialakítását és a tárgyak díszítését. A bronzkori ember gondolkodásmódja szorosan kötődött ehhez a minden bizonnyal számára jelentéssel bíró képi elemhez. Mai észjárásunkkal nem tudjuk rekonstruálni azt a gondolati pályát, ami a bronzkoriak mindennapjait áthattotta, de e körös rendszerű települések rendszere a 21. század szemléléjét is nagyon megfogja.

Koncentrikus kör minta kerámia- és fémtárgyakon (készítette: P. Fischl Klára)

BORBAS projekt: Borsod Region Bronze Age Settlement. A Dél-borsodi-síkság és a Bükk hegylábi régió bronzkori településkutatásával foglalkozó nemzetközi projekt a Miskolci Egyetem, a Herman Ottó Múzeum és a Kölni Egyetem részvételével. www.bronzkor.hu.

A koncentrikus térforma a vizsgált mikrorégió különböző településein